

Psichologinė kelio topologija (Paskaitos apie Proustą)

XX paskaita

Merabas Mamardašvilis

Vertimas ir Pratarinė – *Kristina Baranovaitė*

Pratarinė

Merabas Mamardašvilis (1930-09-15 – 1990-11-25) – plataus filosofinio lauko Sakartvelo filosofas. Klausimą „kas yra filosofija“ jis pakeitė klausimu „kaip aš suprantu filosofiją“ (*Как я понимаю философию*, 1990) ir filosofinį mąstymą siejo su mąstančiojo santykiu su savimi (*Необходимость себя: введение в философию: доклады, статьи, философские заметки*, 1996); savaip iš naujo perskaitė antikos filosofiją (*Лекции по античной философии*, 1998); Descartes'ą (*Встреча с Декартом*, 1996; *Картезианские размышления*, 1999); Kantą (*Кантианские вариации*, 1997); arpaštė Hegelio mąstymo formų sampratą (*Формы и содержание мышления: (к критике гегелевского учения о формах познания)*, 1968); kėlė klausimą apie pažinimo problemas (*Стрела познания: набросок естественноисторической гносеологии*, 1996); mąstymo estetiką (*Эстетика мышления*, 2000).

1981 m. M. Mamardašvilis skaitė paskaitas Vilniuje, Filosofijos, kultūros ir teisės institute. Nors apie paskaitas nebuvo skelbiama oficialiai, susidomėjimas jomis buvo didžiulis. Vytautas Rubavičius, lankęs šias paskaitas, iki šiol prisimena: „Klausydamas Mamardašvilio patiri šoką – pamatai, kaip čia pat, tarsi iš labai paprastų dalykų, tarsi ant pirštų galiukų, įvyksta filosofinis mąstymas.“ Paskaitas lankė taip pat ir Arvydas Šliogeris. Klausytojai dalindavosi iš rankų į rankas platinamais paskaitų užrašais, kurių pagrindu vėliau buvo išleista knyga *Fizikinės metafizikos bandymas. Vilniaus paskaitos apie socialinę filosofiją* (*Опыт физической метафизики: Вильнюсские лекции по социальной философии*, 2009).

1981–1982 metais Tbilisio universitete Mamardašvilis skaitė pirmąjį paskaitų apie Proustą ciklą, pavadintą *Psichologinė kelio topologija*. Iš garso įrašų jo studentų ir dukters Elenos Mamardašvili transkribuotos paskaitos pirmą kartą buvo išleistos 1995 metais, o atnaujintu, pataisytu ir papildytu leidimu – 2015 metais. Iš šio atnaujinto leidimo ir pateikiame išverstą dvidešimtąjį ciklo paskaitą. Joje kartvelų filosofas plėtoja kelis savo filosofinei minčiai esminius samprotavimus: toliau dėsto netradicinį žvilgsnį į Descartes' o filosofiją (neigia „mechanistišką“ jo mąstymo interpretaciją), remdamasis Prousto romanu *Prarasto laiko beieškant* iškelia atminties, o kartu ir subjekto tęstinumo bei tapatumo problemas.

* * *

Ankstesnėje paskaitoje mėginau paaiškinti, kodėl priimame postulatą: tikroji dalykų padėtis, arba tiesa, jau suvokta. Įvesdami šį postulatą mes nieko nesakome apie tą, kuris šią tiesą, šią tikrąją dalykų padėtį, suvokia. Atrodytų, jog tu griauname klasikinės psichologijos ir filosofijos nuostatą – terminą „suvokimas“ vartojame besubjektiniu būdu – neturėdami mintyje jokio suvokimo subjekto, taigi nustatydami suvokimo faktą nepriklausomai ir be nuorodos į tą, kuris suvokė. Mes sakome – suvokimas visuomet vėluoja, nes bet kuriuo esamuoju momentu tikroji dalykų padėtis jau yra išsidėsčiusi pasaulyje, o jei išsidėsčiusi – vadinasi, suvokta, nepriklausomai nuo to, žinau apie tai aš arba kas nors kitas ar ne. Nuolat kartojau, jog esmingiausia ir tipiškiausia Prousto aprašoma padėtis – tai artumas tiesai apie tave patį, svarbiai tau, tačiau neįžiūrimai ir nepažįstamai. Tiesa jau yra, tačiau ji nėra koks nors daiktas. Tiesa jau įsitvirtino (установилась), nes visuomet yra „per vėlu“; kažkas jau įvyko ir susipynė su kitais įvykusiiais dalykais, visos tavo gyvenimo dalys išsidėstė aplinkui tave, talpindamos savyje tavo sielos atplaišas. Jos supa tave, yra tavo kaimynystėje, galbūt matomoje kokiam nors stebėtojų, tačiau ne tau.

Vadinasi, šią situaciją galime pakreipti kita puse ir, remdamiesi Prousto aprašytomis sąmoningos būties savybėmis, postuliuodami tarti, jog bet kuriuo esamuoju momentu tiesa yra suvokta, užfiksuota, patalpinta ir palikusi pėdsakus. Tačiau mes nežinome, kas seka tais pėdsakais, o tai reiškia, kad postulatų viai įvedame nepriklausomumą nuo to, seka jais iš viso kas nors ar ne.

Kitas aspektas, kurį aš kaip giją stengiausi tiesti visų mūsų paskaitų metu, irgi yra postulatų; dabar jis man reikalingas tam, kad galėtume judėti pirmyn. Jis skamba taip: tiesos principas, apie kurį kalbame mes ir apie kurį rašo Proustas, galioja tik mano paties būsenoms. Jau sakiau, kad kiekvieną kartą kalbėdamas apie suvokimo ir pažinimo veiksmus (kurie tuo pat metu yra ir išsilaisvinimo aktai, taigi nėra abstraktūs) Proustas susiduria su tuo, jog viskas, kas pasiekė mus iš išorės, ką gavome iš kitų, viskas, kas išgauta iš bendrųjų požymių, bendrųjų savybių (o bendrieji požymiai ir savybės visada yra tai, kas matoma visiems, t. y. tik išorinė simbolio pusė su pašalinta asmeniškumo šaknimi) neturi nei tiesos, nei patikimumo žymės dėl to, kad kyla ne iš manęs. Viskas, kas nekyla iš manęs paties, – nepatikima, neakivaizdu, neturi tikrumo žymės.

Šia prasme Proustas, be abejonės, atgaivina egzistencinę ir, deja, filosofijos istorijoje pamirštą dekartiškojo principo *cogito* pusę, kuris buvo įvestas kaip simbolis, ženklinantis plyšį pasaulyje, būtiną užpildyti mano egzistavimu minties akte. Jeigu egzistavimas patalpintas į minties aktą, o minties aktas yra gyvenimo egzistavimo pasireiškimas, tuomet šio minties akto turinys gali įgauti patikimumo žymę. Viskas, ką galima pasakyti apie pasaulį, visuomet palieka plyšį, kuris gali ir turi būti užpildytas kogitalinio „Aš“ vilnimi. Šis savojo „Aš“ įterpimas į pasaulį sukelia jame [pasaulyje – vert.] tokį pasipiktinimą¹, kad tik aukščiausiam šio pasipiktinimo taške ir laikosi paties pasaulio tęstinumas, trukmė. Todėl Descartes'ui problemiška atrodė ne tai, kaip tiesos paieškose stebėti, lyginti ir daryti išvadas, o tai, kaip rasti savęs įterpimo į pasaulį būdą, kuris remtųsi empiriškai

¹ Mamardašvilis vartoja terminą *возмущение*, reiškiantį *pasipiktinimas*, tačiau pagal prasmę galimai teisingesnis terminas būtų *pasipriešinimas* (vertėjos pastaba).

patikimu savo egzistavimo aktu (aš – gyvas minties akte); visa dekartiškoji metodika buvo skirta tam, kad maksimaliai pašalintų iš minties (arba blokuotų) visus „mechanistinius“ mąstymo elementus.

Tačiau, kaip įprastai (ir dažnai) nutinka filosofijos istorijoje, genialius praregėjimus išrinka akademinis, universitetinis likimas, ir jie pranyksta jame taip, kaip vanduo pranyksta smėlyje. Net jeigu imsitės skaityti specializuotus filosofinius tyrimus, skirtus Descartes'ui ir jo *cogito* principui, aptiksite juose tvirtinimą, jog Descartes'as – „mechanistinio“ mąstymo steigėjas, jog jis pavertė pasaulį kažkuo abstrakčiai negyvu, be spalvų ir kvapų, įvedė į pasaulį kiekybę ir matą bei pats yra tėvas visos tos bjaurasties, kuri ištiko mus XX amžiuje ir yra vadinama susvetimėjimu. Visa tai, žinoma, kliedesiai, atsiradę dėl įprasto psichologinio mechanizmo, kuris leidžia mums matyti dulkelę kito aky ir nepastebėti rašto savojoje.

Taigi kartojau, pirma – tai išsidėstymo principas arba postulatas, nurodantis, kad tiesa visuomet yra suvokta. Antra – tiesos suvokimo būseną gali būti tik mano, arba kogitalinė, būseną, turinti gyvos būties požymį. Tai reiškia, kad tiesą galiu atrasti tik aš pats. Tad teigdami antrąjį postulatą (t. y. žengdami kogitalinį žingsnį) suvokimui, kuriam pirmajame žingsnyje subjekto nesuteikėme, bandome tą subjektą suteikti.

Trečia, kaip sakiau anksčiau, o dabar tik apibendrinu postulatų teiginiu, yra tai: jeigu sakome „vien tik mano būseną“, turime nepamiršti, jog šioje būsenoje galime išsilaikyti tik dėl ją suteikiančios materijos (arba organo). O ši materija, galinti mus iš-laikyti (о-держатъ), yra kūrinio struktūra, arba *opera operans*, kuriantis kūrinys. Kūrinys ne kaip kažkas atvaizduojančio ar atspindinčio, ne kūrinys apie kažką (gretinamas kaip veidrodis su tuo, apie ką jis), o kūrinys, savyje kuriantis savo paties turinį.

Prousto meninio kūrinio struktūra tokia: romanas auga lyg vėžlio ar sraigės kiautas – be kiauto kūnas būtų tiesiog želatina. Atkreipkime dėmesį: aš lyg ir pasakiau, kad pats romanas kaip rašomas kūrinys auga būtent šiuo būdu – kaip tai, kas galėtų išlaikyti gyvenimą būtybės, vardu Proustas, tačiau ne to, kuris gimė iš tėvų, ir ne to, kurį galime sutikti aukštuomenės salone, o to, kuris gimsta paties kūrinio erdvėje.

Pažvelkime į įdomią ypatybę: visi tokio pobūdžio XX amžiaus romanai yra nebaigti romanai. Nė vienas jų nėra baigtas kūrinys klasikine šio žodžio prasme, lyginant juos su ankstesniaja, ypač XIX amžiaus, literatūra. Prousto romanas taip pat nėra baigtas. Tačiau ne todėl, kad autorius mirė anksčiau, nei jo romanas buvo publikuotas – iš Prousto rankraščių matyti, kad juos jis be galo perrašinėjo, kad korektūros tų romano dalių, kurios buvo leidžiamos jam esant gyvam, išaugdavo kaip gyvos būtybės ir kiekvienas nekaltas korektūros lapas virsdavo kažki kokia pabaissa, apaugusia įklijavimais bei įrašais, kurių nė vienas redaktorius negalėjo suprasti (išskleista tokia „armonika“ galėjo siekti dviejų metrų ilgi). Todėl galutiniame tekste, taip pat ir publikuotose dalyse, yra daugybė klaidų bei netikslumų, kuriuos nepalaujamai taiso tie, kurie užsiima Prousto palikimo tvarkymu ir jo kūrinių leidimu.

Ir iš tiesų toks romanas – jeigu tas, kuris jį rašo, pats išsi-laiko parašytu tekstu bei keičiasi kartu su juo – pagal apibrėžimą negali turėti pabaigos. Keičiantis kartu su tekstu, autoriui visuomet reikia dar ką nors parašyti. Artimas prustiškajam yra ir Musilio romanas

„Žmogus be savybių“, nors baigiamosios jo dalys ir buvo išleistos iki autoriaus mirties. Tačiau Musilis savo romaną pabaigė savavališkai – jis atsitiktiniu būdu išėmė iš rankraščio dalį teksto (vėliau buvo rastas gerokos apimties rankraštis) tiesiog tam, kad padėtų tašką dėlei leidėjų, su kuriais buvo susaistytas leidybine sutartimi. Nesutrumpintas romanas iš tiesų liko rankraščiu, teikdamas begalinį peną komentatoriams, leidėjams, draugams ir gerbėjams. Tačiau aišku, kodėl jis taip pasielgė – Musilis pats kūrėsi rašydamas romaną.

Įvardysiu jums ir trečiąjį romaną – jis buvo rašomas trisdešimt metų. Tai Joyce'o „Finegano budynės“, kuri pats autorius vadino *work in progress* – „kūriniu kūrimo procese“. Tai, kas buvo spausdinama, tebuvo iškilę į paviršių akmenėliai, savo neregima puse (neregima skaitytojams ir leidėjui) sulieti su povandeniniu, giluminiu amžinai nesibaigiančio darbo luistu.

Tad štai, jei yra *vien tik mano būseną*, tai šioje būsenoje, kuriai atsiveria tiesa, galiu išsilaikyti tik dėl materijos; o be jos negaliu. Tai vaizdinio materija – materija pirminio vaizdinio, apie kurią kalbėjau pradžioje aiškindamas kūrinio struktūrą. Tik pasitelkę pirmavaizdį arba pirminį vaizdinį (прото-воображение) mes galime saugoti ir didinti; šia prasme kūrinys turi begalinumo žymę. Tiksliau – prasmė, likdama apibrėžta (prasmės suteikimas visuomet apibrėžtas), tuo pat metu pasiduoda begalinei interpretacijai. Pati prasmė niekada nėra išdėstyta taip, kad apimtų visas savo interpretacijas, tačiau, nepaisant to, kiekviena interpretacija yra būtent šios prasmės interpretacija. Pavyzdžiui, kad ir kaip jūs suprastumėte Dostojevskį – tai visuomet bus Dostojevskio supratimas. Tokiu būdu visos Dostojevskio tekste glūdinčios galimybės (o jų be galo daug) vis tiek veda link tam tikros konkrečios prasmės supratimo; tad tai Dostojevskio suteikta prasmė praninka į mūsų mąstymą, o ne mes ją išgalvojame interpretuodami. Čia susiduriame visai ne su tuo, kas vadinama interpretacijos subjektyvumu arba „kaip kam atrodo“ – tokia problema iš viso neegzistuoja, tai pseudoproblema, apie kurią aš nekalbu. Iš tikrųjų tai tam tikru būdu organizuoto teksto savybė išliekant savimi be galo gimdyti į save panašius dalykus. Tačiau tam, kad galėtume apie tai kalbėti, svorio centras turi persikelti kitur.

Begalinė prasmės interpretacija labai primena gyvenimą žodžių, kurie pakitusiame kontekste gali įgauti naujų reikšmių, tačiau mes vis tiek kiekvieną kartą atpažįstame ir suprantame juos. Pavyzdžiui, iš literatūrinės kalbos atėjęs žodis įgavo kokią nors nuskaltėlių žargono reikšmę. Tačiau kai jis ištariamasis, mes suprantame jį, nors dabartinė jo reikšmė neslypi ankstesnėje reikšmėje ir negali būti iš jos deduktyviai išvedama. Kai atsiranda – naujas, nenuspėjamas, neišvedamas iš ankstesnės reikšmės – žodis, mes vis tiek jį atpažįstame kaip būtent šį, o ne kurią kitą žodį. Taigi, kalbėdamas apie išlaikymą mintyje turiu formą, kuri iš-laiko būtent šia žodžio prasme. Tokio pobūdžio formos Prousto kūryboje vadinamos idėjomis. (Iš tiesų, tai gana adekvatus antikinės platoniškosios žodžio „idėja“ prasmės atnaujinimas. Šioje srityje taip pat yra didžiulė painiava. Dažniausiai galva laužoma dėl to, kokių gi būdu bendrosios idėjos ir reikšmės gali turėti idealią egzistenciją, kas gi tai per „idealus pasaulis“. Platonas kaltinamas idealizmu dar ir dėl to, kad jo „idėja“ suprantama taip, kaip mes suprantame sąvoką, t. y. kaip apibrėžiantįjį terminą arba bendrąją reikšmę. Tačiau Platonas idėjomis vadino visai ne tai, ką mes dabar vadiname sąvokomis – kalbėta visai ne apie abstrakcijos, palyginimo ir apibendrinimo produktus.

Kalbėta apie tokios padermės dalykus, kuriuos ir Proustas, ir Platonas vadina idėjomis.) Šia prasme ir egzistuoja Prousto „teorija“. Jei tai galima vadinti teorija, kadangi Proustui tai – realiai praktikuojama gyvenimo kryptis, besireiškianti ir besivystanti per mintis ir išradimus, per kūrybą; tad vadinsime ją teorija kabutėse. Proustas kažkaip pastebėjo, kad į romaną negalima įpinti teorinių samprotavimų. Nors atrodytų, jog jo kūryboje, o ypač trečiajame tome, jų tikrai nemažai, iš tiesų tai ne teoriniai samprotavimai, o būtent tie supratimo aktai, kurie išlaisvina nuo iliuzijos, nuo gyvenimo Majos (turiu mintyje indišką šio žodžio prasmę). Proustas sakė, jog įterpti idėjas į romaną yra tas pats, kas palikti kainų etiketes ant dovanojamų daiktų² (įsivaizduokime, kaip tai nepadoru; juk mes visada kruopščiai nuimame kainos etiketę ne tik nuo tų daiktų, kuriuos ruošiamės dovanoti, bet ir nuo tų, kurie lieka mūsų namuose).

Taigi, priėjome gana keistą išvadą. Per „materiją“, kuri yra pirminis vaizdinys (o kai kalbu apie vaizdinį, turiu mintyje ypatingus daiktus, kurie nėra nei materialūs, nei dvasiniai, o tam tikri „suvokiamieji daiktai“, duoti mums akivaizdžiai ir tuo pat metu idealiai atskiri, nes jų akivaizdus išdėstymas yra kartu ir supratimas), mes išsaugome ir didiname tai, išlaikydami vidinę formą dalyvaujame tame, ką gimdome. Šia prasme aš tam priskyriau begalinumo žymę. Tuomet tai reiškia, kad dalyvaudami tame, ką gimdome, savo vidine forma išsi-laikydami ir kaip Proustas rašydami, tarkime, romaną, gyvename amžinai. Amžinai gyvename vaizdinyje.

Šioje vietoje labai sunku atsiriboti nuo visų psichologinių asociacijų. Kai sakau „amžinai gyvename vaizdinyje“, mes, be abejonės, vedami mūsų psichologinių įpročių, šią frazę tuojau suprantame taip – įsivaizduojame save amžinai gyvus. Matote, kaip sunku kalbėti apie šiuos dalykus: jie egzistuoja, tačiau kalbėti apie juos beveik neįmanoma. Kad būtų suprasta tai, ką pasakiau, man tikriausiai reiktų, kaip ir Proustui, parašyti romaną. Kuomet sakau: „gyvenu vaizdinyje“, mintyje turiu kai ką ypatingo. Tai nereiškia gyventi pasaulyje, kurį aš protu išgalvojau, kuriame vaizduoju save amžiną. Čia aiškiai matome, kad kalbėdami apie dalyvavimą gimime (o tik jame tėra amžinas gyvenimas, arba amžinas vaizdinys) visa tai, kas gyva, ir tai, kas amžinai gyva, gali atsirasti tik iš to, kas jau yra gyva; tai negali prasidėti iš negyvo savęs ir tapti gyva. Tai, kas gyva, tik iš to, kas gyva.

Kad būtų aišku, kur link judu, iš karto nurodysiu galutinį kelionės tikslą. Minėjau, kad priėjome gana keistą išvadą. Pradėję kalbėti apie autorių, apie tam tikrą subjektą, iš pradžių mes įvedėme tiesą be subjekto ir tik paskui įvedėme subjektą per „mano būseną“ (žodis „mano“ numato subjektą). Apie šį subjektą mes pasakėme, kad jis nėra *šis* Marcelis Proustas, o yra *tas* Marcelis Proustas, kuris gyvena gimdamas kartu su rašomo romano struktūra. Kūrinio autorius yra ne empiriškai mums pažįstamas Proustas, o tas, kuris gimsta pačiu romanu, jo viduje. Visa tai išdėstę mes priėjome keistą išvadą – pametėme subjektą jo klasikine prasme. Iš dalies tai įvyko dėl to, kad mes kitaip suprantame santykį tarp išraiškos ir išreiškiamojo dalyko. Mes atsisakėme prielaidos, kad egzistuoja tam tikras analitiškai kam nors aiškus turinys, kuriam išsakyti tas kažkas tiesiog ieško žodinės

² „Veikalas, kur esama teorijų, yra tarsi dovana, ant kurios paliekama etiketė su kaina.“ Proust, M., 1997. *Atrasas laikas*, vertė Galina Baužytė-Čepinskienė. Vilnius: Alma littera, 149.

išraiškos, t. y. priemonės, leidžiančios įforminti jau esantį analitiškai aiškų mąstymo turinį, kurio raiškos aktus savo ruožtu kontroliuoja valia ir sąmonė. Kontroliuojamas yra ne tik žodžių pasirinkimas, bet ir suvokimų perrinkimas. Vis dėlto negaliu spontaniškai pereiti nuo žiūrėjimo į stalą prie žiūrėjimo į kėdę. Visa tai turime pamiršti, nes kalbėdami apie išraišką turėsime mintyje tai, kas kristalizavosi horizonte, kurį išraiška atvėrė. Mes pajudame iš tylos, dėliojame, komponuojame ir tuomet kažkur, kažkuriame taške sužinome tai, ką norėjome pasakyti ir dėl ko iš viso pajudėjome. Mes lyg statome veidrodį, kuriame turime daugelį sykių atsispindėti tam, kad galiausiai galėtume jame išvysti save. Privalome įsitvirtinti tam tikrame atspindžių lauke.

Tad štai, subjektą mes praradome – praradome ypatingą darinį, kuris yra apibrėžto baigtinio psichologinių savybių rinkinio turėtojas. Praradę subjektą mes netekome ir autoriaus kaip subjekto, kurio mintis galėtume interpretuoti ir aiškinti, užmesti joms papildomą supratimo šviesą pasitelkę paties autoriaus biografiją. Proustas ironizuoja Sainte-Beuve'o manymą, jog tai, kas parašyta romane „Raudona ir juoda“, geriau suprasti galima susipažinus su visais žmonėmis, kurie matėsi su Stendhalium ir su juo kalbėjosi, arba su tų žmonių prisiminimais. Jie atskleistų mums jo savybes, kurios turėtų padėti visas romane užrašytas mintis, aprašymus ir įvykius suprasti kaip žmogaus pavarde Stendhalis savybių projekciją. Taigi Stendhalis tebūtų matomas kaip kasdienio, socialinio, psichologiškai įprasto gyvenimo vyksmo subjektas. Tačiau tokio Stendhalio nėra – ne jis yra romano autorius.

Tad pirmuoju veiksmu, kurį atlieka Proustas, tampa empirinio subjekto, kartu ir subjekto-autoriaus, eliminacija. Ši eliminacija, atsisakymas žiūrėti į romaną kaip į psichologinio subjekto savybių apraišką ir iš viso subjekto kaip atskiros būtybės, turinčios savybes, prioritetus, aistras ir t. t., atsisakymas, Proustui tėra pavienis atvejis atsisakymo žiūrėti į pasaulį kaip susidedantį iš atskirų daiktų – iš „savybių turėtojų“. Ši atsisakymo procedūra, apie kurią kalbu, yra atliekama iš karto dviejose plotmėse, dusyk: pirmojoje plotmėje tai pasireiškia tuo, kad Proustas, kalbėdamas apie literatūros kritikos taisykles, parodo, jog liudijimų apie kūrinio autorius rinkimas yra beprasmiškas – tikrasis kūrinio nešiotojas savyje yra tas, kuris per kančią gimė tyloje ir vienvėje (tik taip ir galima kurti kūrinį). Šis subjektas neturi nieko bendra su skurdžiu savo apvalkalu (lydinčiu jį kaip šešėlis), su psichologiniu individu vardu Stendhalis, Balzakas ar Proustas. Antrojoje plotmėje ši procedūra susijusi su į aprašomąjį pasaulį nukreipto žvilgsnio turiniu – pasaulis neiškyla man prieš akis kaip universumas, sudarytas iš atskirų objektų (turinčių apibrėžtas savybes ir požymius), kurių reiškimąsi stebėdamas galėčiau nustatyti šio pasaulio dėsnius. Tam, kad ką nors tokiam pasaulyje suprasčiau, man būtina nutraukti jungtį tarp mano psichologinių operacijų ir šių operacijų objektų bei turinių.

Proustas, kalbėdamas apie supratimo ir regėjimo aktus kaip apie šio tapatumo sanglaudos išlaisvinimą, puikiai supranta, kad įprastinės mūsų psichologinės operacijos, kurios yra *homo sapiens* savybių raiška (jei tarsime, kad toks dalykas iš viso egzistuoja, t. y. kad egzistuoja kažkokia būtybė, turinti apibrėžtas savybes, įskaitant ir mąstymo savybę, sugebanti atlikti kokias nors psichologines operacijas, galinti atlikti dėmesio sutelkimo, pasirinkimo, dėmesio perkėlimo nuo vieno daikto prie kito, palyginimo ir kitas operacijas), puikiai prisitaiko prie vilties ir tingumo, vilties ir baimės mechanizmų. Tai Proustui

giliai mistiškai ir egzistenciškai aišku. Niekas jokiam šiu operacijų įgyvendinimo taške neverčia mūsų būti drąsių ir netingų dantiškąja-prustiškąja prasme – išgauti tiesą ir jos neatidėti į šalį bei neišsigąsti to, ką išgavome. Pačios psichologinės operacijos neverčia mūsų šitaip elgtis – jos puikiai įsilieja į natūraliai stichišką pagrindinių mūsų mechanizmų-priešų veiklą: tingumo ir vilties, arba baimės ir vilties. <...>

Mintyse sukasi tam tikra užbaigta šio samprotavimo formuluotė, kurią buvau beveik pametęs kelyje, o dabar vis dėlto prisiminiau ir pateiksiu – vienas virbalo žybtelėjimas susijungė su kitu virbalo žybtelėjimu. Proustas neatsitiktinai vadino gyvenimą sapnu – jis turėjo mintyje, jog tikrame gyvenime esame išsiblaškę, užsimirštame ir nukrypstame nuo reikalų³. Tikrasis mūsų gyvenimas sudarytas iš fragmentų: tikrovė tai viename jų, tai kitame, visiškai nesusijusiam su pirmuoju. Tai – sutrūkinėjusi egzistencija. Šiuo klausimu Musilis pateikė tokį palyginimą: įsivaizduokime, kad stebime audžiamą kilimą, ir tarkime, kad šiame audime yra tam tikra logika, sąryšingumas ir vientisumas. Tas, kas audžia šį kilimą, atskirus audimo elementus regi kaip dalis visumos, kurią jis pažįsta. O mes stebime, kaip kartais į mūsų pusę staiga iššoka virbalas – kilimas praduriamas ir mes išvystame, kad toje vietoje, kurioje iššoko virbalas, pasimato dalelė rašto, tačiau likusių dalelės ryšių su raštu mes nematome, jie kitoje kilimo pusėje. Toks sutrūkinėjimas dažniausiai būdingas sapnams. Proustui kasdienis gyvenimas panašus į sapną būtent ta prasme, kad jame iš tiesų vientisas audinio raštas pasirodo mums dalimis ir materializuojasi mūsų regėjimuose, prasmėse bei supratimuose taip, kaip šokčioja nematomo audėjo virbalai.

Tad grįžtu nuo audėjo judesių, kuriuos bandžiau interpretuoti, prie sutrūkinėjusių mūsų pačių psichikos dalių. Jau minėjau, kad tai, kas gyva, tik iš to, kas gyva. Priminsiu jums tolesnę citatą: kuomet nubundame (arba kai paliekame sapno erdvę) <...> esame niekas.

Kodėl tada, ieškodami savo minčių, individualumo, kaip ieškoma pamesto daikto, mes galiausiai atrandame savąjį „Aš“ greičiau negu ką nors kita?⁴

Iš tiesų, kodėl busdami ir ieškodami savęs (o palikę sapno erdvę mes tai darome) galiausiai atrandame būtent save, o ne kokį kitą „aš“? Šiam pasirinkimui nėra kriterijaus, nėra priežasties, nėra, kaip sakydavo senovės žmonės, pakankamo pagrindo. Kodėl nubudau būtent savimi, o ne kuo kitu?

Kodėl pradėjus vėl mąstyti – tęsia Proustas – mummyse įsikūnija buvusioji asmenybė, o ne svetima? Neaišku, kas nulemia pasirinkimą ir kodėl iš milijono žmogiškųjų būtybių, kuriomis galėtume būti, burtas krinta ant to, kuo buvome vakar.⁵

Kodėl po miego pertrūkio vėl esame tais, kuriais buvome iki miego, o ne viena iš milijono kitų būtybių, kuriomis galėtume būti? Kas tai pasirenka?

Akivaizdu, jog renkuosi ne aš – į tai ir norėčiau atkreipti jūsų dėmesį. Aš nubudau. Aš nubudau savimi. Tačiau kuo remdamasis galiu teigti, kad aš pasirinkau save patį – būtent tą

³ „<...> Mes to nežinome, mes to niekad nesužinosime, mes beviltiškai rausiamės netvariose sapno nuolaužose, o mūsų gyvenimas su meiluže eina savo vaga, eina aplenkdamas tai, kas mums svarbu, bet mes to nežinome, gyvenimas, paverstas košmaru būtybių, kurios iš tikrųjų su mumis nesusijusios, gyvenimas, kupinas užmaršties, spragų, bergždžio nerimo, gyvenimas, panašus į sapną.“ Proust, M., 1998. *Kalinė*, vertė Pranas Bieliauskas. Vilnius: Alma littera, 115.

⁴ Proust, M., 2004. *Germantų pusė*, vertė Birutė Gedgaudaitė. Vilnius: Alma littera, 64.

⁵ Ibid.

save, kuriuo buvau iki miego? Kas pasirinko, kas yra šio pasirinkimo subjektas (vėl grįžtu prie subjektiškumo ir besubjektiškumo gijos)? Kas atliko šį veiksmą? Mes kalbame apie laisvus veiksmus, kurie paklūsta vien valiai ir sąmonei. Tad kas gi nubudęs renkasi pats save? Šis pasirinkimo veiksmas skiriasi nuo visų įprastinių psichologinių operacijų (kurios, kaip jau sakiau, puikiai prisitaiko prie tingumo ir baimės mechanizmu) tuo, kad jame nėra subjekto. Kodėl? Įsižiūrėkime į tai, kas vyksta šioje vietoje: akivaizdu, kad renkuosi ne aš, t. y. ne subjektas, nes šis subjektas yra jau po pasirinkimo. Toliau Proustas rašo:

Pabusti – prisikelti (šį terminą jis renkasi sąmoningai, kreipdamas mintį link to, ką pasakys frazės pabaigoje, nors vietoje „prisikėlimo“ galima buvo pasirinkti bet kurią kitą žodį, pavyzdžiui, „nubudimas“) *iš miego (po šio sveiko beprotybės priepuolio, koks yra miegas) – iš esmės beveik tas pat, kas prisiminti užmirštą vardą, eilėraščių, priedainių. Ir galbūt sielos prisikėlimą po mirties galime suvokti kaip atminties reiškinį.*⁶

Kieno atminties, žinoma, nenurodyta. Taip, kaip pirminiame mūsų postulate vartodami terminą „suvokimas“ (vartojome jį frazėse „suvokta tiesa“ bei „suvokta tikroji dalykų padėtis“) ir mes nenurodėme jo subjekto. Pažvelkime į šį Prousto ėjimą: „galbūt sielos prisikėlimą po mirties galime suvokti kaip atminties reiškinį“. Kas gi veda mus, besirenkančius save šiuo ar kokių kitu atveju, kai po pertrūkio irgi lieka prisiminimas, o būtent – sielos prisikėlimo po kūno mirties atveju? Tomis aplinkybėmis irgi iškyla klausimas: galų gale, kas gi iš tiesų renkasi? Proustas apibendrina: „(mes vis dar negalim sau tarti, jog tai mes buvome jo užgožti), gulim išsitiesę be jokių minčių: „mes“ be jokio turinio“. Tai tas pats, ką kitais žodžiais jums jau sakiau: negalime tarti, kad renkasi subjektas, nes pats subjektas atsiranda tik po pasirinkimo. Ir todėl žodis „Aš“ čia būtų tuščias.

Vadinasi, kol kas susiduriame su kažkuo nevalingu, iš dalies – su nevalinga atmintimi. Noriu įspėti, kad ties terminu „atmintis“ nevertėtų užsibūti ne tik sielos prisikėlimo atveju – ten šis terminas kaip tik pavartotas įdomiu būdu – o ir visais tais atvejais, kai Proustas plėtoja savo vadinamosios nevalingos atminties teoriją; čia ji yra tie žodžiai ir tos mokslinės asociacijos, kurias jis vartoja tam, kad aprašytų dalykus, kuriuos suprato, pajuto ir patyrė glūdinti mūsų sąmoneje ir psichikoje. Tačiau šias ypatybes galima aprašyti ir kitais žodžiais, neapribojant savęs vien Prousto terminologija ar prustiškuoju nevalingos atminties supratimu.

Taigi čia susidūrėme su tuo, ką dabar vadinu nevalingu (kol kas šis žodis nebūtinai) ir sieju su tuo, nuo ko pradėjau kelią link šios pastraipos: tai, kas gyva, gali atsirasti tik iš to, kas gyva. Pirmiausia susidūrėme su būseną, kurią pagal egzistencinę žymę ar *cogito* principą pasirinkome „sava“, tačiau kol kas dar nenurodėme subjekto, „Aš“, kuris renkasi. Taigi susidūrėme su būseną, kuri neturi pradžios – sąmoningas gyvenimas suklostytas taip, kad jo negalima pradėti – jei jis yra, vadinasi, jis jau buvo. Tik tose būsenose, kurias vadiname savomis, glūdi tiesa (tiesa – tik mano būsenoje, kuri laikosi dėl materijos, o išsilaiko dėl formos); ir tai reiškia, jog šios būsenos yra „kažkas“ be pradžios. Pateiktoje Prousto citatoje šmėkštelėjo šio „kažko“ apibrėžimas ir pavadinimas – nevalinga atmintis, t. y. tai, kas savaime prisimena. Juk ką žymi nevalingos atminties pavadinimas? Kažką, ko nepriskiriu sąmoningam subjekto veiksmui.

⁶ Ibid.

Kol kas atidėkime šį samprotavimą į šalį – jau žengėme mažą žingsnelį pirmyn. Dabar susiesiu tai su dar viena tema ir tada judėsiu toliau arba, galbūt, kiek į šoną. Kaip sakiau, tai, kas gyva, tik iš to, kas gyva. Aiškiniu: sąmoningame gyvenime gyvuoja kažkas, į ką mes įsiliejame, tačiau ko pradžia negalime būti. Negana to, pats mūsų savęs pasirinkimo aktas galbūt ir yra šio „kažko“, o ne mūsų, veiklos pasireiškimas. Kartais apie tai kalba religingi žmonės – pavyzdžiui, Blake'as, kuris mirdamas dainavo dainas ir melodingas odes čia pat jas kurdamas. Jis gulėjo mirties patale, o odės taip sklandžiai jam susidėdavo, jog pamatęs nuoširdų savo žmonos susižavėjimą pajuto reikalinga pasakyti jai: tai ne aš dainuoju, tai ne mano dainos. Blake'as mintyje turėjo tai, kad ne jis jas kuria, kad jos yra jame kaip Dievo veiklos pasireiškimas. Nukrypau į šoną, tačiau ši asociacija naudinga supratimui to, apie ką mes kalbame.

Kitoje to paties tomo vietoje, po daugelio puslapių nuo tos citatos, kurią buvau pateikęs, Proustas užrašo samprotavimą, regis, prieštaraujantį *résurrection* – sielos prisikėlimo po kūno mirties – temai. Jis rašo:

Kad ir kas būtų kalbama apie tolesnį gyvenimą suirus smegenims (t. y. apie sielos gyvenimo tąsą), pastebiu, jog kiekvieną smegenų pokytį (turimas mintyje, žinoma, būsenos, o ne fiziologinis smegenų pokytis) lydi savotiška apmirimo būklė.^{7,8}

Tai reiškia, jog mirštame dalimis, nuolatinėje būsenų kaitoje – kiekviena pakitusi būsena prilygsta dalelei mirties.

Vėliau Proustas paaiškina, ką turėjo mintyje (būtent šis aiškinimas svarbus todėl, kad padeda suprasti tai, apie ką kalbame): *Mes išsaugome visus savo prisiminimus...*⁹ Tačiau suprasti tai reiktų per analogiją su ankstesniu pavyzdžiu: mes visada turime save (nors ir neaišku, kaip busdami mes save pačius pasirenkame). Šia prasme mes turime prisiminimų seką, t. y. pagal apibrėžimą turime visus savo prisiminimus: juk negalime prisiminti to, ko neprisimename¹⁰. Vadinasi, savo prisiminimus išsaugome visa apimtimi. Tačiau, kaip sako Proustas, ne gebėjimą juos atgaminti. Bergsonas, anot vieno norvegų filosofo (tai saloniinis epizodas, kuris tėra siužetinis rėmas tokių minčių apsvaistymui)... (*įrašas nutrūksta*)

Taigi, mes išsaugome visus prisiminimus, tačiau prisiminti jų negalime. Šioje vietoje Proustas visiškai pagrįstai klausia: bet koks gi tai prisiminimas, jei jo neprisimenam? Kaip galime prisiminimais ar atmintimi vadinti tai, ko neįmanoma prisiminti? Kokia prasme tuomet vartojame terminus „prisiminimas“ ir „atmintis“? Arba, sako Proustas, ženkime dar toliau: mes neprisimename savo pastarųjų trisdešimties metų prisiminimų (kažką iš jų prisimename, o kažko prisiminti negalime). Visi jie yra viduje to, ką vadiname atmintimi, tačiau mes neprisimename; jie skalauja mus, mes esame šių prisiminimų jūroje ir tuo pat metu nežinome, kodėl vadiname juos prisiminimais, jei negalime jų prisiminti. Proustas

⁷ Proust, M., 1996. *Sodoma ir Gomora*, vertė Galina Baužytė-Čepinskienė. Vilnius: Alma littera, 283.

⁸ Visas Prousto citatas M. Mamardašvilis pats vertė iš prancūzų kalbos, išryškindamas jam svarbius minties atspalvius. Šioje citatoje lietuviško vertimo „savotiška apmirimo būklė“ Mamardašvilis vėčia „koks nors mirties fragmentas“ („какой-нибудь фрагмент смерти“).

⁹ Proust, M., 1996. *Sodoma ir Gomora*, vertė Galina Baužytė-Čepinskienė. Vilnius: Alma littera, 283.

¹⁰ Ibid.

klausia: kodėl tad negalime šio pirma ėjusio, mus skalaujančio gyvenimo pratęsti atgal į praeitį nuo mūsų gimimo ribos? Juk neturime kriterijaus, kuris mums leistų viena atskirti nuo kito¹¹.

Ne-prisiminimo kriterijų atitinka ir prielaida, jog iki mūsų gimimo ribos plyti tokia pati jūra prisiminimų, kurių nepajėgiame prisiminti. Nėra jokios priežasties, jokio pagrindo tam, kad skirtume viena nuo kito. Kodėl suprasdami, kad turime visus savo prisiminimus per pastaruosius trisdešimt metų (tarkime, kad mums trisdešimt metų ir viena diena), kurie skalauja mus, kaip jūra skalauja salos krantus, mes sustojame ties savo gimimo riba? Galime judėti toliau. Remdamiesi šiuo kriterijumi, prieš akis turime tokią pat tariamų prisiminimų seką, kaip ir ši, ir neturime kriterijaus, kad galėtume vieną atskirti nuo kitos.

*O jei neprisimenu ištiso gabalo gyvenimo, buvusio iki manęs, jei jo nematau, nesugebu jo prisiminimų iššaukti (paliepčiau, ir jie išsirikiuotų prieš mane, priešais skvarbų sąmonės žvilgsnį), tai kas man įrodys, jog šioje man nepažįstamoje masėje nėra prisiminimų, siekiančių anapus mano žmogiškojo gyvenimo?*¹²

Siekiančių šimtą, penkis šimtus, milijoną metų iki mano gyvenimo. Kas galės man patvirtinti, kad šioje masėje nėra ir tokių, tiesa? Kartoju: tam nustatyti nėra kriterijaus.

Tai užmarštis turimo, arba, kaip minėjau anksčiau, to, kas neturi pradžios ir ko neįmanoma pradėti (subjektas negali to padaryti, nes jis pats prasideda tik po šios pradžios, jei ji įvyksta. Nubudau ne todėl, kad pasirinkau save – „Aš“ atsirado tik po šio pasirinkimo (nuošaly paliksime klausimą, kas pasirinko, nes dabar jis neturi prasmės)). Ši užmarštis, sako Proustas, gali apimti ir gyvenimą, kurį nugyvenau kito žmogaus kūne ar net kitoje planetoje¹³. Ta pati užmarštis panaikina viską arba sujungia visa į vienalytę, nepažinią man masę, kuriai atskirti neturiu jokių kriterijų. Bet ką gi tuomet reiškia sielos nemirtingumas? Būtybė, kuria būsiu po mirties, nebeturės pagrindo prisiminti žmogaus, kuriuo esu po savo gimimo¹⁴; priežasčių prisiminti bus taip maža, kaip ir man, gimusiajam, prisiminti tai, kas buvo iki manęs – tą nepažinią prisiminimų masę.

Tam, kad užbaigčiau mūsų asociacijų grandinę ir susiečiau ją su kita gija, kurią vedžiau (būtent su fenomeno tema), turėsiu išsakyti vieną pastebėjimą. Iš tiesų mes nagrinėjame klausimą: kas sukūrė nubudusį „Aš“? Kas, gyva ar negyva, tai padarė? Frazėje „kas sukūrė šį nubudusį „Aš“ slypi semantinė dviprasmybė; atrodytų, tokį klausimą galiu užduoti apie visai kitą dalyką: kas sukėlė garsą?

Pabandykime kartu į tai įsigilinti. Kai girdžiu triukšmą, juo vadinu kažką tik todėl, kad mąstau apie triukšmą iš priežasties, kuri tą triukšmą sukėlė, perspektyvos, t. y. kartu su „triukšmu“ pradėdu mąstyti tam tikrą turinį arba pasaulio įvykį, kuris sukėlė tai, ką suvokiau

¹¹ „Negalime prisiminti to, kas buvo paskutinius trisdešimt metų; prisiminimai vis tiek užplūsta mus iš visų pusių; tad kodėl sustoti ties trisdešimčia metų, kodėl nepratęsti praėjusio gyvenimo iki to, kas buvo dar prieš mums užgimstant?“ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ „Jei manyje ir aplink mane esama šitiekos prisiminimų, kurių aš neprisimenu, ši užmarštis (šiaip ar taip, tikra, nes nesugebu nieko matyti) gali sietis su mano gyvenimu kito žmogaus kūne, netgi kitoje planetoje. Ta pati užmarštis viską panaikina.“ Ibid.

¹⁴ „Būtybė, kokia būsiu po mirties, nebeturės pagrindo prisiminti žmogų, koks esu po savo gimimo, kaip ir šis žmogus neprisimena, koks buvau iki gimdamas.“ Ibid.

kaip triukšmą – pavyzdžiui, triukšmą sukėlė pravažiuojanti mašina. Aš sąmoningai vartoju priežastingumo terminą, kadangi anksčiau, analogiškame pavyzdyje, vartojau ženklavimo terminą – sakiau, jog kuomet girdime garsą ir suvokiame jį kaip ženklą, tai reiškia, jog dėl garso atpažįstame kažkokį objektą, kurį jis žymi pasaulyje. Kuomet girdžiu mašinos keliamą triukšmą, dėl šio garso atpažįstu kitą nei jis pats objektą. Mašinos keliamas garsas (arba triukšmas) žymi mašinos buvimą, o mano suvokimas yra vieno susiejimo su kitu veiksmas.

Tačiau šiuo atveju kalbu apie ką kita – apie fenomenologinę procedūrą, svarstomą priežasties terminais. Kas yra triukšmas? Kažkas, ką vadinu triukšmu todėl, kad suvokiu jį per sąsają su tuo pasaulyje esančiu objektu, kuris šį mano įsisavintą triukšmą sukėlė. Ką gi aš suvokiu kaip garsą – ne triukšmą, o garsą kaip muzikos elementą? Kas sukėlė garsą? Esmė ta, jog garsas, kaip muzikinės harmonijos dalis, jos elementas ar pasireiškimas, yra už klausimo apie garso sukėlėją ribų. Atsakymas į klausimą „kas sukėlė garsą?“ nėra tai, dėl ko aš kažką vadinu garsu ar suvokiu kaip garsą. Taip, kaip nubudęs „Aš“, taip ir garsas yra už klausimo apie savo sukėlėją ribų.

Mes suvokiame garsą taip, kad jam nereikia jokios nuorodos į tai, kas jį išgavo. Negi suvokiame garsą kaip tai, ką išgavo mandolina arba fortepijonas? Garsu mes vadiname materiją reiškinių, kuris nurodo į tam tikrą harmoniją mūsų sieloje, mumyse; už garso slypinčios ieškome ne jo priežasties ar sukėlėjo, o savo būsenos, prie kurios priartėti galime vartodami terminus „Aš“ arba „mano“.

Vadinasi, egzistuoja kažkas, ką vadiname „mano“ arba „Aš“, prieigos prie kurių reikalauja dekartiškasis akivaizdumo principas: aš maštau – aš egzistuoju, *ego sum – ego cogito*. Čia turimas mintyje ne tas „Aš“, kurį pažįstame kaip atskirą objektą pasaulyje (pavyzdžiui, tą, kurį paveikia gatve pravažiuojančios mašinos keliamas triukšmas) – būtent nuo jo turime atsiriboti – tik tuomet Proustui prasideda kūryba. Ji prasideda atsiribojimu nuo psichologinio „Aš“, kurį postuluoju ir manome esant atskiru pasaulio objektu, turinčiu tam tikras savybes ir gebėjimą vykdyti tuos veiksmus, apie kuriuos jau kalbėjau ir kurie yra puikiai prisitaikę prie kitų to paties objekto mechanizmų – tingumo ir baimės.

Taigi tokie reiškiniai arba tokia materija kaip, pavyzdžiui, garsas, patys yra pradžia arba prisideda prie jos. Jie yra tai, apie ko pradžią mes neklausime (klausime apie triukšmo pradžią, tačiau apie garso pradžią neklausime). Kalbant apie garsą priežastinis terminas būtų perteklinė esmė, kurios atžvilgiu reiktų Ockhamo „skustuvo“. Aptardami tokius reiškinius mes įžengiame į bendravimo tarp proto ir proto, tarp „Aš“ ir „Aš“ (beje, ne su kitu „Aš“), sritį. Įžengiame į bendravimo tarp proto ir proto sritį ta prasme, jog tarp jų yra atstumas, kurį įveikę mes protui, įžengusiam į bendravimą su protu (savimi), galėsime taikyti terminą „Aš“, t. y. mes susiformuosime tik įveikę šį nuotolį. Šio atstumo intervale mes neturime jokių savybių, mes esame tuo, kas vėliau nuskambės Musilio romano pavadinime: „Žmogumi be savybių“. Tiek Proustas, tiek Musilis remiasi supratimu, jog savybių turėjimas prilygsta kelių uodegų, atkištų pasauliui, turėjimui – ant jų užmins visi, kas tik nepatingės. Savybės yra vergijos grandinės – atkišta pasauliui uodega, už kurios tave galima pačiuoti ir laikyti, uodega, susipynusi ir suaugusi su pasauliu. Ir visai ne kažkoks „Aš“, o mano savybėse, jei tik jas turiu, plūstanti mašina mašto, galvoja ir produkuoja. Visa tai, kas sukurta šiuo savybių sukabinimu ir psichologinių mechanizmų

išjudinimu, neturi nieko bendra su mano būseną; tik terminą „mano“ turime suprasti esant minėtame intervale tarp proto ir proto – vien šiame intervale egzistuoja fenomenologinės būsenos, kurias gauname išorinio daiktiško pasaulio redukcijos būdu, pasaulio, kuris tik tariamai sukelia šias būsenas.

Pasaulis, kurį redukovome, ir yra daiktų, turinčių savybes, pasaulis: Albertina graži, todėl ją myliu. Ne, sako Marselis; aš padariau tai, ką padariau, supratau tai, ką supratau, gyvenau taip, kaip gyvenau tik todėl, kad maksimaliai ištesiau nuotolį tarp meilės ir jos realumo, t. y. tarp meilės ir jos objekto. Atkreipkime dėmesį į formuluotę *ištesiau nuotolį*. Tarp ko? Tarp to, kas mums atrodo visiškai sulieta – mums „Aš“ lygu „Aš“, tarp jų nematome jokio nuotolio. Tačiau iš tiesų turime juos perskirti ir žengti į atsivėrusį intervalą; kaip sakiau kalbėdamas apie Dantę ir Proustą, į pasaulį mes įsispraudžiame pečiais praskirdami sukibusių su daiktais sąmonės būsenų intervalą, į kurio atsivėrusį tarpą ir turime savo jėgomis atsistoti.

Dabar mes iš naujo, nors ir kalbėdami iš „Aš“ teorijos pusės, susiduriame su anksčiau minėtomis problemomis. Viena iš esminių Prousto kūrybos temų yra polemika su materialistiniu, kaip jis sako, esmių ir dėsnių išgalėjimu ypatybėse ir savybėse, nors natūraliai jie turėtų priklausyti daiktams. Ši natūralios priklausomybės sąryšį mums ir reikia perskirti tam, kad pamatytume, kaip iš tikrųjų veikia mūsų sąmoningas gyvenimas¹⁵. Literatūriniame aprašyme medžiaga, kurioje mes rodome, kaip jis [sąmoningas gyvenimas – vert.] veikia, dažniausiai būna, žinoma, likimo materija bei troškimo poslinkiai, t. y. galime visa tai parodyti per žmogaus kaip trokštančios būtybės gyvenimo dėsnius, išdėstyti ir išreikšti tai tikrais meniniais išpūdziais, o ne kokia nors už literatūros meno ribų esančia samprotavimų ar abstrakčia teorija. Kaip sakiau anksčiau, Prousto manymu, teorijos įterpimas į romaną prilygsta etiketės su kaina palikimui ant dovanos (kaip ir Selinas, Proustas to negalėjo pakeisti).

Taigi matome, kad Prousto žvilgsnis į sąmonę yra visiškai naujas ir ypatingas klasikinės psichologijos požiūriu. Kas sudaro jo naujumą? Proustas buvo vienas iš tų, kurie suprato, jog sąmonė, supinta su konstrukciniu dariniu „Aš“, yra veikiau kliūtis, o ne privilegija. Klasikinis požiūris suponuoja, kad ką nors įsisąmoninti yra privilegija. Ir staiga XX amžiuje – Prousto, Freudo bei kitų autorių darbuose – mes susiduriame su tuo, kad savimonė (o sąmoningumas visuomet ir yra sukibimas ir klampumas, įklimpimas savybėse daiktų, kuriuos objektyvizuojame pasaulyje) yra laikoma kliūtimi. Pati sąmonė, o ne nesąmoningumas, nežinojimas ar neišmanymas, yra kliūtis. Supratus, kad sąmonė yra kliūtis, išskyla jos atskyrimo nuo paties brangiausio mums objekto pasaulyje problema – nuo savojo „Aš“, esančio šios sąmonės subjektu.

Galima sakyti, kad Proustas siūlo mums susimąstyti apie užlaikymo, vėlavimo fenomenus. Įsivaizduokime, kad žiūrime į save veidrodyje, tačiau mūsų savęs pačių suvokimas siaubingai vėluoja. Mintyse mes galime išstėti šį trumpu it akimirka mums atrodanti vyksmą tiek, kad suprastume, jog labai daug kas įvyko, kol suvokėme save. Įvyko netgi per daug, tad mus pasiekia tik seniai užgesusio savojo „Aš“ atspindys: mes matome tai, ko jau nebėra. Proustas yra rašęs apie tai, jog egzistuoja *astronomie passionnée* – aistrų

¹⁵ „Supratau, kad tik primityvus ir klystantis suvokimas visa sutelkia į daiktą, tuo tarpu visa slypi dvasioje.“ Proust, M., 1997. *Atrastas laikas*, vertė Galina Baužytė-Čepinskienė. Vilnius: Alma littera, 172.

astronomija, – valdanti mus daug tiksliau nei traukos dėsniai ir nematomos ar užgesusios žvaigždės¹⁶. Vadinas, tai, kas iš tiesų su mumis vyksta, pradėsime suprasti, jeigu atskirsime tai, kas mums atrodo vienaikiška („Aš“ lygu „Aš“, kaip veidrodyje). Atskirsime supratę ar nuspėję, kad susidūrėme su užlaikymu, kad kažkas, kas pasiūsta į kelią, pasiekė mus tuomet, kai išnyko tas, kuris pasiuntė žinią, kartu ir mūsų pačių atvaizdas.

Pagaliau pasiekėme tolesnį postulata, liečiantį visus reiškinius bei savybes, kuriuos Proustas aprašo savo romane. Anksčiau sakėme *tik mano būseną*, o dabar turime pridurti – tai, ką vadiname būseną ir su kuo siejame terminą „Aš“ (arba „Aš-ini“ („яйный“) terminą), yra kažkas daugiamatiškai ir daugiasluoksniškai išdėstyto, t. y. mes pradedame nuo kažko neapibrėžto, nepamatuojamo ir įgaunančio matmenis bei apibrėžtumus daugelyje skirtingų dimensių. „Aš-inis“ Prousto pasaulis ir jo veikėjų „Aš“ patiriamas pasaulis yra erdvus, ir jo kaip tokio mes negalėsime suprasti, jei nesuprasime, kad visko pagrindas bei atskaitos taškas ir pradžia yra tai, kas neapibrėžta ir nepamatuojama, ko apibrėžimas bus ne vienmatis, o daugiamatis – skirtingas daugelyje skirtingų sistemų. Anksčiau minėjau, kad bet kurioje Prousto teksto vietoje mes susiduriame su klajojančiu „Aš“, su daugeliu, nesuskaitoma daugybe klajojančių „Aš“, sąsajų ir sąryšių tarp kurių galimybė darosi problemiška.

Dabar grįžtu prie ankstesnės paskaitos metu pateikto svarstymo pabaigos. Šiandien mes priėjome tą pačią išvadą, tik kiek iš kitos pusės. Visa, apie ką kalbėjau – kas renkasi, kai paliekame sapno erdvę; iš ko atsirado tai, kas atsirado; ar sąmoningas gyvenimas turi pradžią (sakiau, jog sąmoningas gyvenimas pradžios neturi ir negali būti net kalbos apie tai) – yra pirminiai dalykai ta prasme, jog jų atžvilgiu nekyla jokių klausimų apie tai, kodėl ir iš kur jie atsirado. Jie ir yra tai, ką vadinu „neišmatuojamais ir neapibrėžtais“. Subjektas – po pasirinkimo. Negalime sakyti, kad „renkasi subjektas“ – subjektas [atsiranda] tik po to, kai [tikroji dalykų padėtis jau] *išsidėstė*.

Turime „Aš“ pirmąją žodžio prasmę – tai neapibrėžtas, nepamatuojamas „Aš“, arba protas. Antrąją prasmę protas, arba „Aš“, subjektinė sąmonė pasirodo po to, kai kažkas įvyko, po pasirinkimo – tačiau ne subjekto atlikto ir šia prasme besubjektinio veiksmo. Būtent šiuos besubjektyvius veiksmus, kaip nulemiančius „Aš“ likimą, Proustas vėliau atskirai nagrinės pasitelkdamas prigimtinės istorijos, kristalizacijos ar, kitais žodžiais tariant, sukibimo terminus. Šiam kartui pasakysiu tiek: visi įmanomi ryšiai (o tai visuomet yra ryšių klausimas: iš kokio taško matau Albertiną¹⁷, iš kokio taško Albertiną mato Sen Lu, ar galimas bendravimas tarp šių žiūros taškų) yra čia apžvelgti tik vienu ypu... <...>

Versta iš: Мераб Мамардашвили. *Психологическая топология пути*. Москва: Фонд Мераба Мамардашвили, 2015 (стр. 435–452)

¹⁶ „Kiek reikia kantriai ir toli gražu ne ramiai stebėti šių nežinomų pasaulių judėjimą, iš pirmo žvilgsnio nereguliarų, kad įsitikintum, jog nėra paprastų sutapimų, jog tavo prielaidos teisingos, kad nustatytum, patikrinęs karčia patirtimi, tam tikrus aistros astronomijos dėsnius.“ Proust, M., 2005. *Žydnčių merginų šešėlyje*, vertė Galina Baužytė-Čepinskienė. Vilnius: Alma littera, 337.

¹⁷ „Suvokiau šitai juo geriau, kad pats iki tolimiausios ribos ištesiau erdvę, skiriančią objektyvią tikrovę ir meilę (tokia buvo Rašelė Sen Lu ir man, Albertina – man ir Sen Lu, Morelis ar omnibuso konduktorius Šarliusui ir kitiems asmenims, o be to dar – Šarliuso jausmai: Miusė eilės ir t. t.).“ Proust, M., 1997. *Atrastas laikas*, vertė Galina Baužytė-Čepinskienė. Vilnius: Alma littera, 172.